

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet
Nikšić

INSTITUCIONALIZACIJA NAUČNO-ISTRAŽIVAČKOG RADA – OSNOVA AUTONOMIJE UNIVERZITETA

INSTITUTIONALIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH – THE BASE OF AUTONOMY OF UNIVERSITY

ABSTRACT: The institutionalization of the University of Montenegro didn't result the field of scientific research to become precisely regulated, permanent, yet constantly dynamic and able to independently monitor the process of education which affirms the qualitative mediation of science and education and a whole impact of the university as a scientific-educational institution.

Achieving the fundamental principles of the Bologna Declaration: harmonization, autonomy and diversity, competitiveness, mobility and comparability, the creation of institutional foundation of universities to shape their future and to be actors, not objects in combination of social changes and social actors, can not be founded or actualized without authentication of scientific research.

Scientific research at the University in the function of educational process involves inevitable basis of: fundamental, applied and developmental research. However, with its integrity it represents a special type, meaning it should get the institutional basis for providing financial and other assumptions for a successful implement and development.

There's no real autonomy of University without real autonomy scientific research.

Key words: institution, institutionalization, type of scientific research, university autonomy.

APSTRAKT: Institucionalizacija Univerziteta Crne Gore nije rezultirala time da oblast naučno-istraživačkog rada postane precizno normativno uređena, trajna, ali istovremeno neprestano dinamična i sposobna da autonomno prati obrazovni proces čime se afirmiše kvalitativno posredovanje nauke i obrazovanja i cjelina djelovanja univerziteta kao naučno-obrazovne institucije.

Postizanje temeljnih načela Bolonjske deklaracije: harmonizacije, autonomije i različitosti, konkurentnosti, mobilnosti i uporedivosti, stvaranje institucionalne osnove univerzitetima da oblikuju svoju budućnost i da budu akteri, a ne objekti u spoju društvenih promjena i društvenih aktera, ne može se zasnivati niti ostvarivati bez izvornosti naučno-istraživačkog rada.

Naučno-istraživački rad na univerzitetu u funkciji obrazovnog procesa čini neizostavnu osnovu: osnovnih, primijenjenih i razvojnih istraživanja, ali svojom ukupnošću predstavlja poseban tip što znači da treba da dobije institucionalnu osnovu za obezbeđivanje finansijskih i drugih pretpostavki da se uspješno realizuje i razvija.

Autonomije univerziteta nema bez istinske autonomije naučno-istraživačkog rada.

Ključne riječi: institucija, institucionalizacija, tip naučno-istraživačkog rada, autonomija univerziteta.

1. Pojam institucionalizacije

Institucionalizacija je društveni proces konstituisanja institucija u društvu. Najopštije poimanje institucije jeste da je to organizovana djelatnost od opšteg interesa, potvrđena od strane društvenog poretka (Mimica, Bogdanović,

2007: 192). Naučno određenje ove opšte odredbe institucije precizira se na različite načine. U teoriji prava naglasak se stavlja na normativnu uređenost jedne oblasti društvene djelatnosti. U sociologiji institucija dobija mnogo šire značenje u kojem se institucija identifikuje kao „sistem uloga i položaja koji je uređen na osnovu normi i vrednosti, stabilan i trajan u svom delovanju i prepoznatljiv po svojim posledicama“ (Mimica, Bogdanović, 2007: 192). Ovo je mnogo šire značenje koje ne zahvata samo *normativnu uređenost i djelatnost, već sitem uloga, vrijednosti i posledice koje jedna institucija proizvodi za društvo i njegove članove.*

Sociološki, institucija obuhvata i „skup institucionalizovanih čina i ideja s kojima se pojedinci suočavaju i koji se pojedincima više ili manje nameću“ (Gurvič, 1966: 18). Dirkem naglašava: „Institucijama možemo nazvati sva vjerovanja i sve oblike postupaka što ih je institucionalizirao kolektiv“ (prema Gurvič 1966: 18).

Znači, sociološko značenje institucije ne obuhvata samo materijalnu i normativnu stranu institucionalne djelatnosti već i njenu ukupnu *duhovnost, značenje, značaj i smisao* koji ona ima za društvo i njegove članove a što se afirmiše u stavovima, moći i ugledu i ponašanju ljudi prema određenoj instituciji.

Strukturalna i dinamička određenost institucije se odnosi na:

- *cilj koji se želi ostvarivati institucionalnom djelatnošću;*
- *normativnu uređenost intra i inter institucionalnih odnosa;*
- *stabilan i trajan sistem uloga i položaja;*
- *sistem interesa i vrijednosti koji se ne odnosi samo na materijalne i normativne, nego i na duhovne sadržaje u smislu korišćenja ljudskog duha, obrazovanja i znanja, kulture, ideala, morala, socijalnog planiranja i razvoja;*
- *odgovornost za posledice institucionalnog djelovanja, kako za instituciju i njene članove, tako i za društvo i druge institucije.*

Sa svim naznačenim elementima institucije predstavljaju neophodnu pretpostavku za konstituisanje ukupnog društvenog sistema određene društvene zajednice i njenog državnog ustrojstva. Očigledno, sociološko određenje institucije zahvata njeno formalno i neformalno jezgro po kojem ona postaje prepoznatljiva u društvu.

Priroda institucije proizvodi društvenu potrebu institucionalizacije. *Institucionalizacija je društveni proces kojem jedna oblast društvenog djelovanja i ponašanja postaje regularna, trajna, ali istovremeno neprestano dinamična i sposobna da autonomno prati društvene promjene i nove potrebe ljudi i njihovih zajednica i na tome zasniva društvenu moć i ugled sa neizostavnom etikom odgovornosti.*

2. Institucionalizacija naučno-istraživačkog rada

Naučno-istraživački rad je temelj univerzitetskog obrazovanja. Znači, bez institucionalizacije naučno-istraživačkog rada na univerzitetu nema cjeline univerziteta kao institucije. Objektivno i svestrano naučno razmatranje procesa

institucionalizacije naučno-istraživačkog rada na Univerzitetu Crne Gore ima zadatak da otkrije elemente koji podstiču, a koji blokiraju ovaj proces.

Obrazovni proces na univerzitetu bez neprestane veze sa naučno-istraživačkim radom ostaje na nedopustivom nivou apstraktnosti. „Projektom ove studije bavim se preko petnaest godina, a isto toliko dugo pokušavam da smislim kako da predstavim sebi i svojim studentima odnos između *literature i argumenata*, (podvlačenje S. V.) kojima bi, činilo mi se, koristilo da postoji bolja komunikacija“ (Harding, 2005: 5). U pitanju je komunikacija koja pretpostavlja naučno-obrazovni proces kao *društveni proces*. Naučno-obrazovni proces na univerzitetu se diferencira u više nivoa:

- *naučno-istraživački rad kao društveni proces;*
- *obrazovni proces kao društveni proces;*
- *kvalitativno posredovanje naučno-istraživačkog rada i obrazovnog procesa kao društveni proces;*
- *kvalitativno posredovanje univerziteta i društva kao društveni proces.*

Svaki nivo ima svoje specifičnosti, ali su sa stanovišta cjeline univerziteta neodvojivi. Društveni položaj subjekata, u okviru univerziteta (studenta i profesora) i onih van univerziteta (države, državnih institucija i drugih organizacija) u svim ovim procesima je specifičan, ali sa stanovišta osnovnog cilja i funkcije univerziteta u društvu je jedinstven u pogledu *afirmisanja kvalitativnog posredovanja naučno-istraživačkog rada i obrazovnog procesa*.

Univerzitet se jedino na ovaj način može adekvatno uključiti u progresivna kretanja društva, tehničko-tehnološkog, ekonomskog, privrednog, kulturnog i političkog karaktera. Tako se ostvaruje međusobni uticaj univerziteta i društva jer je „sistematsko traganje za znanjem uvek samo jedan element svake kulture, društva ili društvene formacije u lokalnom okruženju, menja ili transformiše ostale elemente – sisteme obrazovanja, pravne sisteme, ekonomske odnose, verska ubedenja i običaje, državne projekte (poput ratovanja), rodne odnose – a zatim se i ono menja pod njihovim uticajem“ (Harding, 2005: 19). Radi se o veoma kompleksnom i dinamičnom odnosu nauke i društva, a onda i univerziteta i društva u kojem se izražava neprestana otvorenost nauke u vidu neprestanog spoja teorije i iskustva.

Monopolisanje ovog odnosa, bilo sa koje strane, neprihvatljivo je, jer „bi tragedija bila kada bi ljudska vrsta došla do toga da ima samo jednu jedinu univerzalno važeću naučnu i tehnološku tradiciju“ (Harding 2005: 23). To najbolje pokazuju jednostrani transferi tehnike i tehnologije bez uvažavanja nivoa razvoja određene društvene zajednice, koje su, umjesto da steknu korist od naučnog i tehničkog transfera, dovedene do ogromnih problema i protivrečnosti. Svi su ti transferi institucionalno omogućeni. „Ispostavlja se da su upravo vladajući i institucionalni i kulturni standardi značajne prepreke prepoznavanju evrocentrizma institucionalnih, društvenih i civilizacijskih uverenja i prakse“ (Harding 2005: 35).

Institucionalni koncepti i kulturni standardi imaju još šire značenje u objektivnom razumijevanju modernih nauka i tehnologija i njihovom kvalitati-

vnom posredovanju sa društvom preko naučnih institucija, prije svega univerziteta. Kvalitativno posredovanje ne prihvata apsolutizaciju univerzalnih znanja i standarda, ali ni stavove epistemoloških relativista jer nijesu svi predloženi standardi jednako dobri što se pokazuje u posledicama koje oni imaju za čovjeka i društvo. Kvalitativno posredovanje se zasniva na „ko-evoluciji i ko-konstruisanju, kultura i njihovih projekata znanja“ (Harding 2005: 42). To je metodološki pristup prevazilaženja *ograničenosti ideala univerzalnosti*, na jednoj strani, i *isključivosti lokalnih nivoa*, na drugoj. Uvažava se tako nepobitna činjenica da: „Kulture pokreću naučne i tehnološke projekte da služe, na prvom mestu, karakterističnim lokalnim interesima i potrebama. Štaviše, raznolikost kulturnih resursa koje one uključuju u te projekte omogućava čovečanstvu da dobro sagleda još neke aspekte poretka koji vlada u prirodi.

Karakteristični načini koje kulture koriste da organizuju proizvodnju znanja stvaraju karakteristična spremišta znanja i metoda – preko raznih eksperimenata u laboratoriji i na terenu, „istraživačkih prekomorskih putovanja“ i preko vremenom prikupljanog svakodnevnog iskustva farmera, putnika, majki i kuvara. Takvi resursi se nikada ne mogu iscrpiti sve dotle dok god kulture nastavljaju da se menjaju tokom vremena a nove se pojavljuju u dijasporama i u međuprostoru postojećih kultura. Otuda bi nam bilo bolje da o naučnim i tehnološkim tvrdnjama mislimo kao o smeštenim u kontinuumu u kojem „globalno“ zauzima jedan pol, „lokalno“ drugi pol, a „univerzalno“ nestaje pošto više nije korisno“ (Harding 2005: 42–43).

Stvaranje znanja na bazi ovog kontinuumu i obrazovanje na tom znanju pripada naučnim i obrazovnim institucijama društva, što znači da njihova moć u tom pogledu mora biti *institucionalizovana*.

Moć naučnih i obrazovnih institucija u tom kontekstu dobija asocijativni karakter, što znači da je u funkciji povećanja sposobnosti, znanja i nivoa iskorišćenosti raspoloživih resursa određenih društava i njegovih građana.

Ona prati razvojne trendove u privredi, kulturi, nauci i tehnologiji, politici i cjelinu društvenog razvoja sa punom etikom odgovornosti za posledice rezultata svoga rada. Najveća odgovornost se odnosi na prevladavanje oštrih protivrečnosti u kojima se nalazi savremeno društvo u cjelini i pojedina društva konkretno. Postojeće protivrečnosti su u osnovi posledica karaktera povezanosti znanja i moći. „Pošto su momenti naučne i tehnološke promene uvek teren političkih razmirica oko toga ko će izvući korist a ko će platiti cenu takvih promena – i ko će koristiti takve odluke – većina svetske populacije izgubiće bitku. U takvim okolnostima teško je razumeti kako je moguće da sve 'veći broj nauka i tehnologija' koje favorizuju baš oni, 'oni koji imaju', još više ne proširi jaz između sebe i 'onih koji nemaju'. Sve nas uznemiruje takvo saznanje jer smo mislili da bi veći broj nauka i tehnologija mogao da poveća blagostanje ljudi i društveni progres a ne dobrobiti i progres prevashodno onih koji ekonomski i politički najbolje stoje a na uštrb dobrobiti i progressa ogromne većine svetske populacije koja je već ekonomski i politički najugroženija“ (Harding 2005: 44–45).

Očigledno, konstituisan je antagonistički tip društvene moći u kojem ekonomska i politička elita neprestano povećava moć, dok je društvena moć ogromne većine stanovništva u opadanju. *Nauka i naučne institucije ne mogu izbjeći odgovornost za ovakvo stanje, ni na globalnom, ni na lokalnom nivou!*

Pitanje je zašto naučne institucije prihvataju takvu poziciju? Da li im takva pozicija odgovara, ili nemaju potrebnu količinu društvene moći da naprave promjenu koja bi značila uspostavljanje asocijativnog tipa društvene moći?

Uspostavljanje asocijativnog tipa društvene moći, u kojem povećanje moći jednih subjekata proizvodi povećanje moći i drugih subjekata u društvu, može se odvijati samo u društvenom sistemu kompetitivnog karaktera. To posebno važi za nauku i naučne i obrazovne institucije. Nauka, naučne i obrazovne institucije u okviru kompetitivnog društvenog sistema mogu odigrati ključnu ulogu u podizanju kvaliteta na svim nivoima, podsticanju iskorišćenosti vlastitih resursa, ljudskih i prirodnih, i na tim elementima podsticanju demokratizacije društva. *Ali, to se ne može ostvarivati bez pretpostavki koje se stvaraju institucionalizacijom naučno-istraživačkog rada sa konkretnim programima iz oblasti društvenog, ekonomskog, privrednog, tehničko-tehnološkog, kulturnog i političkog života određenog društva.*

Ova konkretizacija ne znači negiranje centralne uloge dostignuća modernih nauka i tehnologija na globalnom planu društvenog progressa, ali njihova primjena u određenim društvima ispunjava njihov puni značaj, značenje i smisao. A to se ne može ostvarivati bez konkretnih naučno-istraživačkih poduhvata u određenim društvima. Rezultati nauka mijenjaju pogled na svijet. „Modernizacija se uvijek definiše pomoću određenog pogleda na svijet u kojem preduslovi i dostignuća modernih nauka i tehnologija imaju centralnu ulogu“ (Harding 2005, 49). Ova zakonitost jednako važi za konkretna društva i konstituisanje pogleda na vlastiti svijet: svoju državu, svoju demokratiju, svoj moral, svoju kulturu, svoj etos.

Preduslovi i dostignuća naučno-istraživačkog rada su temelj bez kojeg nauka, umjetnost i tehnologija određenog društva ne mogu imati centralnu ulogu, bolje reći nikakvu ozbiljnu ulogu, prvo u obrazovanju, a zatim ni u drugim oblastima društvenog života i rada. To je jedini pravi otpor ostajanju u kolonijalnoj poziciji u odnosu na razvijeni svijet.

Poznato je da razvoj moderne nauke u Evropi i njena kolonijalna ekspanzija od XV vijeka idu zajedno. Danas je još značajnije shvatiti da razvoj sopstvenog naučno-istraživačkog rada može odigrati ključnu ulogu u otporu kolonijalnoj poziciji. Jednostavno preuzimanje rezultata od drugih pokazalo je iskustvo, ne može odigrati značajniju ulogu. Naravno, to ne znači ostajanje na lokalnom nivou. Svaki naučno-istraživački rad, na makro ili mikro nivou, svejedno, pretpostavlja cjelinu gnoseološke strukture nauke od filozofskih pretpostavki, teorijskih saznanja, rezultata empirijskih istraživanja do prakse.

Cjelina gnoseološke strukture naučno-istraživačkog rada neminovno upućuje na neprestano preispitivanje međusobnog uticaja nauke i društva odnosno nauke i politike.

Sva dosadašnja teorijska saznanja i iskustvo pokazuju da su neprihvatljiva tumačenja koja tvrde da nema značajnijih kauzalnih veza između razvoja nauke i kardinalnih društvenih promjena, a to znači nauke i politike. Nauka i politika su, bez dileme, nesvodive jedna na drugu. Ali, to ne znači da su kontradiktorne u svoj svojoj racionalnosti i objektivnosti. U tom smislu postoje značajne studije koje nastoje „da pokažu integrisanost modernih nauka sa istorijskim momentom u kojem postoje“ (Harding, 2005: 70). U objašnjenju ove integrisanosti razni pristupi ističu različite argumente. „Internalistički“ pristup ističe epistemološku ekskluzivnost nauke sadržanu u samom karakteru nauke i autohtonosti naučnog procesa, dok su „eksternalističke“ pozicije na stanovištu vrijednosne neutralnosti nauke što znači da na rezultate nauke ne utiču istorijske i konkretne društvene okolnosti, već se oni temelje isključivo na njenom *neutralnom kognitivnom jezgru*. Ne može se sporiti ekskluzivnost nauke, ali takođe se ne može sporiti neminovnost njenog kvalitativnog posredovanja sa društvom, a to znači i politikom. „Šta znači teorija znanja koja ne bi umela da objasni ono što su njeni sledbenici smatrali za najveća dostignuća znanja koja su ljudska bića uspela da stvore?“ (Harding, 2005: 70–1).

Dolazimo do centralnog sociološkog pitanja: Kakav značaj, značenje i smisao imaju rezultati naučno-istraživačkog rada u funkciji progressa ljudskog društva, pojedinih društava i njihovih građana?

Bez odgovora na ovo pitanje nauka gubi svaki smisao. Odgovor na ovo pitanje će jasno pokazivati, ne samo to *šta je nauka dala društvu*, nego i to kakvu je *poziciju nauka* imala u procesu naučnog stvaralaštava. Koliko je svojim kvalitetom nauka doprinijela progresu društava, a koliko je stvaranjem odgovarajućih uslova za autonoman naučni razvoj društvo doprinijelo razvoju nauke. Znači, jedino ispravan pristup preispitivanja odnosa nauka-društvo, odnosno nauka-politika, jeste identifikovanje bitnih elementa njihovog kvalitativnog posredovanja. „Komunizmu su potrebni intelektualci zbog njihove sposobnosti da misle, a ne zbog njihovog oportunizma i konformizma: kakav je to socijalizam u kojem filozofi i pisci uvijek kažu isto što i generali i ministri, ali uvijek posle njih. Šta može očekivati režim koji nije u stanju da osigura dobrovoljnu saradnju inteligencije nego se mora osloniti na policiju i vojsku“ (Kolakovski, 2009).

Ali treba imati u vidu nepobitnu činjenicu, da će intelektualci uvijek biti u situaciji da „kažu isto što i ministri i generali“ i to uvijek poslije njih, ako nemaju uslove da istražuju i ako ne istražuju. Jer, bez istraživanja nemaju šta drugo reći, već potvrđivati ono što kažu ministri i generali.

Dolazimo do ključne stvari – uslova za istraživanje, a oni u svakom organizovanom i naprednom društvu moraju imati snažnu *institucionalizovanu formu* u čijoj osnovi je krucijalna činjenica *njegovanje duha istine, a ne nikakva monopolska pozicija nauke i naučnih institucija*.

Institucionalizovana forma naučno-istraživačkog rada i naučnih institucija mora predstavljati dinamičku strukturu neprestano otvorenu za razmah istraživačke energije uma u svim strukturama nauke i obrazovanja, posebno

univerziteta. Time ćemo imati situaciju da nauka ne saopštava konačne istine već da stalno otkriva *nove istine* u razvoju ljudskog društva i prirode.

Naučno-istraživački rad institucionalizovan na toj osnovi uvijek će biti dovoljno kritičan uz svestran dijalog među naučnicima, među studentima na univerzitetu i time za obrazovni proces imati toliko značajnu aktuelnost i kreativnost.

3. Bolonjska deklaracija i njeni principi

Bolonjska deklaracija predstavlja ključni dokument koji označava prekretnicu u razvoju visokog obrazovanja u Evropi. Osnovni principi i ciljevi sadržani su u sledećem:

- A. Postizanje „harmonizacije“, a ne unifikacija ili „izjednačavanje“ je osnovni cilj, uz poštovanje temeljnih načela *autonomije i različitosti*. Znači, cilj je harmonizacija a ne unifikacija, jer se temeljna načela autonomije i različitosti ne mogu zasnivati niti ostvarivati bez *izvornosti naučno-istraživačkog rada na univerzitetu koji prati različitost kultura, jezika i obrazovnih sadržaja*. Zbog toga, deklaracija afirmiše vrijednosti koordiniranih reformi, kompatibilnih sadržaja i zajedničkih aktivnosti sa jasnom predstavom o tome da postoje temeljne vrijednosti i različitosti u okviru visokog obrazovanja u Evropi;
- B. Postizanje što većeg stepena *konkurentnosti i uporedivosti* na bazi odgovarajućih sadržaja visokog obrazovanja. To pretpostavlja međusobni uticaj kulturnih i naučnih tradicija potpisnica *deklaracije*. *Izvorni naučno-istraživački rad na univerzitetima je osnova konkurentnosti, uporedivosti i međusobnog uticaja kulturnih i naučnih tradicija i stvaranja zajedničkih vrijednosti koje pretpostavljaju posebne identitete*. Zajedničke vrijednosti, posebne etnokulturne identitete i spoj zajedničkih i posebnih vrijednosti, nauka može dokazivati, razumijevati i objašnjavati samo rezultatima naučno-istraživačkog rada, a ne nikako demagogijom, ideologijom, predrasudama i sl. Civilizacijska uloga univerziteta se mjeri ulogom u razvoju evropske kulture i učinkom u međusobnoj saradnji evropskih i drugih kultura čime se uvažava multikulturalnost kao sadašnja, a naročito buduća, dimenzija društvenog razvitka. Učinak univerziteta se može mjeriti razvojem nauke, a to znači rezultatima naučno-istraživačkog rada kojima se obezbjeđuje nezavisnost univerziteta i njegova autonomija i neprestano prate društvene promjene i zbivanja u društvenoj zbilji i time obezbjeđuje istovremeno i napredak u naučnom saznanju;
- C. Afirmacija *mobilnosti* aktuelnih i svršenih studenata, nastavnika i saradnika, istraživača, otvaranje širih mogućnosti zapošljavanja. Suštinska osnova mobilnosti se postiže vlastitim istraživanjima i što je naročito značajno, *obezbjeđuje mobilnost dvostrukog kolosijeka što sprečava „odliv mozgova“, a obezbjeđuje odlazak na usavršavanje, ali i povratak intelektualne elite u svoju domovinu;*

- D. Stvaranje *institucionalne osnove univerzitetima da oblikuju svoju budućnost i da budu akteri, a ne objekti procesa institucionalizacije*. Institucionalizacija univerziteta i glavnih oblasti njegovog rada, posebno *naučno-istraživačkog rada na univerzitetu*, treba da potvrdi važnost visokog obrazovanja kao aktivnog činioca društvenih kretanja, a to znači nezamjenljivog činioca u *spoju društvenih promjena i društvenih aktera*;
- E. *Kontinuirana aktivnost i neprestana saradnja i timski rad profesora, saradnika i studenata je ključalni dinamički momenat bolonjskog procesa*;
- F. Očigledno, istinska realizacija Bolonjske deklaracije nema osnova bez *institucionalizacije naučno-istraživačkog rada* u funkciji univerzitetskog obrazovanja.

4. Institucionalizacija naučno-istraživačkog rada na Univerzitetu Crne Gore

Složeni društveni proces primjene Bolonjske deklaracije na Univerzitetu Crne Gore kretao se u okviru stvaranja institucionalnog okvira visokog obrazovanja u Crnoj Gori. „Univerzitet Crne Gore je, konstatuje rektor prof. dr Ljubiša Stanković, i formalno ostvario jedinstven organizacioni, pravni i obrazovni subjektivitet. Ostvarena je neophodna koncentracija u odlučivanju na nivou Univerziteta, uz zadržavanje određenog stepena autonomije i samostalnosti jedinica u djelatnostima iz njihove nadležnosti i pri saradnji sa okruženjem“ (Univerzitet Crne Gore – Dokumenti 2006: 3).

Nesporno je da su naučno-istraživački rad i obrazovanje na osnovu naučno-istraživačkog rada dvije osnovne djelatnosti u nadležnosti Univerziteta i fakulteta i akademija kao jedinica Univerziteta. Prema tome, ove dvije djelatnosti treba da imaju *specifikovanu institucionalnu utemeljenost* koja im obezbjeđuje bitne pretpostavke za kvalitetan rad, posebno u naučnoistraživačkom radu, posebno u obrazovnom procesu i u cjelini djelovanja Univerziteta.

Polazeći od temeljnog principa da se univerzitetsko obrazovanje zasniva na rezultatima naučno-istraživačkog rada u Zakonu o visokom obrazovanju Crne Gore je kao prvi cilj visokog obrazovanja postavljen „uspostavljanje, unapređenje i razvijanje znanja, nauke, umjetnosti i kulture“ (Dokumenta, 2006: 19). U skladu sa ovom odredbom u Zakonu o visokom obrazovanju definisana je, između ostalog, nadležnost Vlade Crne Gore da „obezbjeđuje sredstva javnim ustanovama za finansiranje nastave, istraživanja i umjetničkog rada od javnog interesa, u skladu sa ovim zakonom“ (Dokumenta 2006: 20), dok ministarstvo nadležno za prosvjetu i nauku „utvrđuje predlog normativa za finansiranje visokog obrazovanja“ (Dokumenta, 2006: 21), a o tom predlogu „daje mišljenje“ Savjet za visoko obrazovanje (Dokumenta, 2006: 21).

U okviru slobode visokoškolske ustanove definisano je da „ustanova uživa slobodu nastave, istraživanja i umjetničkog rada u okviru svoje licence“, a

u okviru prava, visokoškolska ustanova, između ostalog, „samostalno razvija i primjenjuje studijske planove i programe i istraživačke projekte“ (Dokumenta, 2006: 22–23).

Naznačene principe slobode i prava visokoškolskih ustanova u domenu naučno-istraživačkog rada Zakon ne afirmiše prilikom definisanja njihove autonomije čl. 22 „Autonomija: u obavljanju djelatnosti iz člana 19 ovog zakona ustanova:

- 1) ostvaruje imovinska prava i raspolaže sredstvima u skladu sa ovim zakonom;
- 2) uređuje unutrašnju organizaciju, u skladu sa ovim zakonom i statutom;
- 3) bira i zapošljava akademsko i drugo osoblje;
- 4) u obrazovne i istraživačke svrhe osniva posebne profitabilne organizacione oblike;
- 5) zaključuje ugovore sa drugim ustanovama u Republici;
- 6) zaključuje ugovore sa institucijama na međunarodnom nivou;
- 7) ima i druga prava potrebna za obavljanje djelatnosti u skladu sa ovim zakonom i statutom ustanove“ (Dokumenta, 2006: 23).

Očigledno, sloboda i pravo u domenu naučno-istraživačkog rada u funkciji obrazovnog procesa potpuno je izostavljeno, a to je osnovna pretpostavka autonomije univerziteta i fakulteta kao naučno-obrazovnih institucija.

Istina, u čl. 18 se definiše „naučno-istraživački rad u ustanovi uređuje se posebnim zakonom“ (Dokumenta, 2006: 22), ali je utoliko bilo neophodno uključiti ga u osnove autonomije visokoškolske ustanove. Ali, ne način kako definiše čl. 24 Zakona o visokom obrazovanju: „Akademsko osoblje univerziteta ima slobodu da objavljuje rezultate svojih istraživanja, u skladu sa pravilima univerziteta, koja se odnose na prava intelektualne svojine u korist univerziteta“.

Prethodno treba obezbijediti institucionalnu sigurnost u pogledu finansiranja, opreme i drugih neophodnih uslova za obavljanje naučno-istraživačkog rada, pa tek onda slobodu objavljivanja rezultata. Bez tih uslova sloboda objavljivanja predstavlja praznu slobodu.

Slobode univerziteta nema bez jedinstva obrazovnog i istraživačkog rada što se dosledno definiše u čl. 36 Zakona o visokom obrazovanju: „Univerzitet je ustanova koja u obavljanju djelatnosti *objedinjuje obrazovni, naučno-istraživački i umjetnički rad, kao djelove jedinstvenog procesa visokog obrazovanja* (podvukao S. V.)“. U tom smislu se i u definisanju finansiranja univerziteta kao osnovni izvor finansiranja definiše: „Javna ustanova finansira se iz 1) budžeta Republike za nastavu, istraživanja i umjetnički rad...“ (čl. 56), a u vezi sa tim, „Vlada, uz mišljenje Savjeta, donosi normative i standarde za sticanje sredstava za finansiranje javne ustanove i propisuje metodologiju za raspodjelu sredstava u nastavne i istraživačke svrhe i umjetnički rad, polazeći od kvaliteta obrazovanja ili određenih studijskih programa koji se ostvaruju od strane ustanove.

Metodologijom iz stava 1 ovog člana posebno se opredeljuju investiciona sredstva“ (čl. 59).

Ovo pitanje je sada aktuelno kada je na javnoj raspravi Nacrt Zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti.

„Pod naučno-istraživačkom djelatnošću smatra se stvaralačka aktivnost na naučnim otkrićima, primjena i korišćenje rezultata nauke, osposobljavanje istraživača za naučno-istraživački rad i usavršavanje istraživača“ (Nacrt Zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti 2010, čl. 2).

Naučno-istraživački rad koji je osnova univerzitetskog obrazovanja, bez kojeg je ovaj proces nezamisliv, u koji su uključeni profesori, saradnici i studenti navedenim članom nije obuhvaćen.

Isključivanje naučno-istraživačkog rada u funkciji univerzitetskog obrazovanja protivreči načelima koja se definišu u čl. 4 Nacrta:

„Naučno-istraživačka djelatnost zasniva se na načelima:

- 1) povećanja privrednog i kulturnog razvoja Crne Gore;
- 2) širenja i produbljivanja naučnih saznanja;
- 3) razvoja nauke radi povećanja efikasnosti, očuvanja i razvoja opšteg fonda znanja;
- 4) povećanja efikasnosti naučno-istraživačke djelatnosti i povezivanje organizacija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede;
- 5) uključivanja u Evropski istraživački prostor i Okvirne programe Evropske unije za naučno-istraživačku djelatnost i druge međunarodne programe;
- 6) uključivanja u regionalne programe saradnje u oblasti naučno-istraživačke djelatnosti;
- 7) slobode i autonomije naučnog stvaralaštva koji treba da bude moralno i intelektualno nezavisan od svakog političkog autoriteta i ekonomske moći i koji se obavlja uz poštovanje etičkih standarda, načela naučne istine i kritičnosti;
- 8) etike i odgovornosti lica koja se bave naučnoistraživačkim radom za posledice njihovog rada;
- 9) obrazovanja vrhunskih stručnjaka za istraživanje i razvoj;
- 10) održavanje razvoja i zaštiti i unapređenju životne sredine;
- 11) zaštite ličnosti i dostojanstva lica koja se bave naučno-istraživačkim radom;
- 12) međunarodnih mjerila kvaliteta;
- 13) povezivanja lica koja se bave naučno-istraživačkim radom na državnom i međunarodnom nivou“ (Nacrt, 2010: čl. 4).

Sušтина naučno-istraživačkog rada u funkciji nastave na univerzitetu je sadržana u navedenim načelima (povećanje privrednog i kulturnog razvoja, širenje i produbljivanje naučnih znanja u svrhu očuvanja i razvoja opšteg fonda znanja, povećanje efikasnosti naučno-istraživačke djelatnosti i povezivanje organizacija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede, regionalna i međunarodna naučna saradnja, sloboda i autonomija naučnog stvaralaštva uz poštovanje etičkih i ekoloških standarda i u vezi sa tim etika odgovornosti, obrazovanje vrhunskih stručnjaka za istraživanje i razvoj).

Prema tome, ovaj tip naučno-istraživačkog rada mora biti jasno definisan u odredbi naučno-istraživačke djelatnosti što nije učinjeno u navedenom čl. 2 Nacrta zakona.

Bez jasne odredbe u definisanju naučno-istraživačke djelatnosti u zakonu gubi se osnova za dalju *preciznu institucionalnu poziciju naučno-istraživačkog rada u funkciji univerzitetske nastave u ukupnoj normativnoj strukturi društva* koja uređuje pitanja naučnog rada (stvaranje neophodnih uslova, opreme, finansiranja, izbora u istraživačka zvanja i njihovo finansiranje pored nastavnih zvanja i dr.).

Takođe treba naglasiti da je neprihvatljivo totalno isključivanje veze naučnog stvaralaštva od svake ekonomske moći (t. 7 čl. 4), jer naučno stvaralaštvo upravo ne isključuje moć, kao što ni kompetitivni društveni sistem kojem težimo ne isključuje moć, već samo silu. Ali naučno stvaralaštvo je povezano sa asocijativnim tipom društvene moći, pa i ekonomske asocijativne moći, koja ima za posledicu povećanje moći svih subjekata društva (sjetimo se čuvene parole: „Znanje je snaga, znanje je moć, učite djeco i dan i noć“). Naučno stvaralaštvo isključuje antagonistički tip društvene moći koji bazira na monopolu.

U tom smislu bi trebalo u čl. 10 prilikom nabiranja programa od opšteg interesa staviti na prvom mjestu programe koji doprinose progresu društva i na njemu konstituisanju kompetitivnog društvenog sistema, a zatim programe koji doprinose razvoju i jačanju nacionalne ekonomije, jer Ustav Crne Gore u prvi plan stavlja slobode, prava, jednakost šansi i mogućnosti što znači razvijanje kompetitivnog društvenog sistema, a u okviru toga razvoj ekonomije.

Zbog toga je u Statutu Univerziteta Crne Gore primarno naglašeno da će u ostvarivanje svoje misije „Biti orijentisan prema prioritarnim društvenim potrebama vremena u kojem ostvaruje svoju misiju, kao i istraživanjima u skladu sa tekućim stepenom akademskog i kulturnog razvoja, razvijati i promovirati dostignuća istraživanja u naučnim oblastima, kao i dostignuća i kreativnost u oblastima umjetnosti, biti preduzimljiv u podsticaju društvene i ekonomske primjene vrhunskih dostignuća iz oblasti svoje djelatnosti, stvarati okruženje podsticajno za razvoj sposobnosti osoblja Univerziteta“. Sve ovo na principima kvalitativnog posredovanja sa društvom i njegovim institucijama.

Kada su u pitanju fakulteti i akademije kao jedinice Univerziteta u njihovoj nadležnosti se stavlja pod 1. naučno-istraživački i umjetnički rada koji je osnova nastvanog rada (čl. 34 Statuta Univerziteta Crne Gore). Dio Statuta Univerziteta koji se odnosi na finansiranje (čl. 107 – čl. 112) uopšte ne prati ovu strukturu nadležnosti tako da naučno-istraživački rad na Univerzitetu i njegovim jedinicama na dobija nikakvu institucionalnu definisanost i sigurnost što je ozbiljan problem ostvarivanja istinske autonomije Univerziteta, fakulteta i akademija.

U Nacrtu zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti nije precizno definisan pojam istraživač i istraživački tim (čl. 5 i čl. 11).

Za naučno-istraživački rad na univerzitetu i njegovu institucionalizaciju posebno je značajno definisati istraživački tim koji čine profesori, saradnici i studenti. To je istraživački tim koji predstavlja osnovnog aktera adekvatne reali-

zacije Bolonjske deklaracije u pogledu neraskidive veze naučnog i nastavnog rada na univerzitetu. Ovako širok pojam istraživača i istraživačkog tima ni u kom slučaju ne može štetiti nauci i naučnom radu, već naprotiv, samo koristiti višestruko (primjer naših studenata farmacije koji su zajedno sa svojim mentorom imali zapažen nastup na Svjetskom kongresu farmaceuta; primjer studija sociologije na kojim studenti rade istraživačke radove u toku studija kao seminarske radove, na tim temama rade istraživačke radove kao diplomatske radove iz kojih su već objavljeni zapaženi radovi u naučnim časopisima).

Znamo da je osnovni cilj Bolonjske deklaracije aktivno uključivanje studenata u kontinuitet nastavnog procesa što je nemoguće ostvarivati bez naznačene veze naučno-istraživačkog rada i nastavnog procesa.

Naučno-istraživački rad na univerzitetu ima karakter osnovnih (fundamentalnih), primijenjenih i razvojnih istraživanja (čl. 5 Nacrta zakona o naučno-istraživačkom radu). Gnoseološka struktura nauke mora biti zastupljena na svim nivoima naučno-istraživačkog rada na univerzitetu sa ciljem osvajanja novih znanja i primjene rezultata istraživanja u predmetnim oblastima pojedinih nauka. Zbog toga je neshvatljivo da se razvojna istraživanja u Nacrtu zakona o naučno-istraživačkom radu redukuju na sledeći način: „Razvojna istraživanja čini stvaralački rad zasnovan na rezultatima primijenjenih istraživanja preduzet u cilju osvajanja novih tehnologija, proizvodnje novih ili poboljšanja materijala, proizvoda i uređaja, odnosno uvođenja novih ili poboljšanja postojećih postupaka, sistema i usluga“ (čl. 5).

Znači, razvojna istraživanja ne obuhvataju uopšte *društvo, društvene promjene i društvene odnose*, a poznato je da upravo u toj oblasti preuzimanje tuđih znanja ne može imati pravog efekta bez vlastitih istraživanja. To je posebno važno kada se naše društvo nalazi u procesu transformacije koja predstavlja dubinske promjene u svim domenima društvenog života i rada sa jako izraženim specifičnostima veze društvenih promjena i društvenih aktera.

Ova redukcija je utoliko čudnija kada se u istom čl. 5 insistira: „Rezultati naučnih otkrića moraju da sadrže elemente *izvornosti i originalnosti* (podvukao S. V.), a vrednuju se objavljivanjem u naučnim publikacijama ili provjerom u primjeni“. Ovim se afirmiše činjenica da porast uloge znanja i nauke u životu čovječanstva spada u *najznačajniju promjenu sistema vrijednosti* savremenog društva. Pri tom treba imati u vidu cjelinu znanja i nauke u svim oblastima, jer se poraz prava najprije i najdalekosežnije odvija preko poraza filozofije i nauke. Ne može se govoriti o uspostavljanju vladavine prava ako je u društvu izvršen poraz filozofije i nauke, posebno sociologije kao nauke o cjelini društva.

Zbog toga se moramo ozbiljno zapitati: *Zašto mi o našem društvu znamo veoma malo!? Otkud kod nas takva slabost društveno-naučnog znanja? Kako se može govoriti o izvornosti i originalnosti društveno-naučnog znanja bez rezultata socioloških istraživanja vlastitog društva? Kako možemo studije na univerzitetu naučno utemeljiti bez naučno-istraživačkog rada vlastitog društva u koji su permanentno uključeni istraživački timovi koje čine profesori, saradnici i studenti? Zašto se olako proizvodnja znanja o društvu prepušta neprofesionalnim institucijama?*

Znanje ima svoju *univerzalnost*, ali se mora stvarati i primjenjivati na *lokalnom* nivou. Zato u svakom društvu treba ozbiljnu pažnju posvetiti naučnoj politici kao sastavnom dijelu opšte politike društva.

Osnovni zadaci naučne politike su:

1. stvaranje što povoljnijih uslova za razvoj nauke i obrazovanja, osobito onih djelova koji imaju naročiti značaj za razvoj društva;
2. usmjeravanje nauke da doprinosi realnom planiranju društvenog, privrednog, kulturnog i političkog razvoja određenog društva;
3. značaj komparativnih istraživanja upućuje na neophodnost jačanja integracionih procesa u međunarodnu naučnu zajednicu. Pri tom ne treba zaboraviti da se međunarodni naučni projekti finansiraju na konkurentskoj osnovi pa je potrebna adekvatna razvijenost domaće nauke.

Nesporno je, dakle, da je naučna politika određena društvenim prilikama, ali i unutar naučnim faktorima. Prema tome, prilagođavanje organizacije nauke i njena institucionalizacija mora pratiti dinamične unutar naučne i obrazovne specifičnosti pojedinih nivoa i oblika naučno-istraživačkog rada gdje se posebno izdvaja univerzitetsko obrazovanje i naučno-istraživački rad u funkciji univerzitetskog obrazovanja. Zbog toga „tehnokrate iz vazduha“, posebno u nekim oblastima kao što je obrazovanje, ne mogu imati naročitog uspjeha za razliku od nekih drugih oblasti gdje je prenosivost znanja, tehnika i tehnologija veoma velika i može se odvijati sa velikim uspjehom.

U tom smislu definisanje centara izvrsnosti treba usmjeriti da ostvaruju jaku povezanost između teorijskih saznanja i privredne i društvene prakse uopšte i njihovu sposobnost kvalitativnog posredovanja nauke i društva na svim nivoima, a ne samo na povezanost istraživanja i privrede i partnerski odnos sa organima državne uprave, kao stoji u čl. 21 Nacrta zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti.

Na osnovu prethodne analize očigledno je da naučno-istraživački rad na univerzitetu u funkciji obrazovnog procesa predstavlja poseban tip.

Ovaj tip naučno-istraživačkog rada sadrži teorijski i eksperimentalni rad, kreativnost, primenljivost, širenje novih znanja i osposobljavanje istraživača u okviru cjelovitog programa naučnih disciplina koje se izučavaju u pojedinim studijskim programima i na svim nivoima naučnog rada sa ciljem unapređenja univerziteta, nauke i društva u cjelini. Izučavanje nastavnih disciplina kao naučnih disciplina se ne realizuje ni na jednom naučnom institutu, a bez njihovog izučavanja ne može se zamisliti razvoj naučno-istraživačkog rada u naučnim institutima i realizacija pojedinih naučnih projekata. Tako naučno-istraživački rad na univerzitetu u funkciji obrazovnog procesa čini neizostavnu osnovu: osnovnih, primijenjenih i razvojnih istraživanja definisanih u čl. 5 Nacrta zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti.

Prema tome, nema ni jedan valjan argument da se ovaj tip naučno-istraživačkog rada ne definiše u čl. 5 kao posebna vrsta i time dobije institucionalnu osnovu za obezbjeđivanje finansijskih i drugih pretpostavki da se uspješno realizuje i razvija. Ovakav zadatak proizilazi i iz definisane strategije naučno-

istraživačke djelatnosti u čl. 9. Strategija obavezuje na definisanje prioriteta, plana podsticanja mladih kadrova, finansiranje, potrebna infrastruktura i sistem naučnog informisanja i naravno, finansiranje svega toga.

Ovo su sve suštinski elementi naučno-istraživačkog rada na univerzitetu, bez kojih obrazovni proces na univerzitetu ne može imati univerzitetski karakter i nivo.

Posebno je pitanje *autonomije naučno-istraživačkog rada*, a time i autonomije univerziteta, jer autonomije univerziteta nema bez istinske autonomije naučno-istraživačkog rada.

Ukoliko se prihvate predlozi o rukovođenju programima i projektima, ocjeni programa i projekta, dodjeli nagrada, dodjeli statusa centra, monitoringu i nezavisnoj evaluaciji (čl. 11, 12, 20, 23, 26) po kojima sve to spada u nadležnost Ministarstva ne može biti govora o istinskoj autonomiji naučno-istraživačkog rada. Zbog toga sva ova pitanja treba dati u nadležnost Savjeta za naučno-istraživačku djelatnost u kojem treba da budu četiri člana iz reda predstavnika organa državne uprave, a sedam na bazi ravnomyernej zastupljenosti iz svih oblasti nauke s tim da njihov izbor bude u strogoj nadležnosti naučnih institucija.

Takođe, za osnivanje naučno-istraživačke ustanove čl. 29 treba predvidjeti da Ministarstvo mora imati mišljenje Savjeta za naučno-istraživačku djelatnost u pogledu propisivanja uslova. Ovdje je posebno značajno da se definiše obaveza da se u statutu naučne ustanove predvidi *naučna oblast* kojom se bavi, a ne djelatnost kako je definisano u čl. 38, jer se podrazumijeva da je u pitanju naučno-istraživačka djelatnost. Ovim bi se izbjegla dosadašnja kompromitujuća situacija za nauku da se određenim oblastima nauke bave ustanove koje nemaju neophodnu profesionalnu osposobljenost.

5. Zaključak – društvena promjena i društveni akteri

Institucionalni okvir Univerziteta Crne Gore, prevashodno iniciran primjenom Bolonjske deklaracije, u sojoj struktuiranosti ne sadrži adekvatnu institucionalnu formulaciju naučno-istraživačkog rada u funkciji univerzitetskog obrazovanja. *Institucionalizacija Univerziteta nije rezultirala time da oblast naučno-istraživačkog rada postane precizno normativno uređena, trajna, ali istovremeno neprestano dinamična i sposobna da autonomno prati obrazovni proces u cilju afirmacije kvalitativnog posredovanja nauke i obrazovanja i cjeline djelovanja univerziteta kao naučno-obrazovne institucije.*

Institucionalno određenje naučno-istraživačkog rada u Zakonu o visokom školstvu, Statuta Univerziteta Crne Gore, ostaje na opštoj formulaciji dok se u Nacrtu zakona o naučno-istraživačkom radu i ne tretira kao *poseban tip*.

Ovaj formalizam onemogućava da se sa opštih opservacija pređe na empirijsku identifikaciju *neophodnih pretpostavki* (finansijskih sredstava, opreme, pozicije nastavnika, saradnika i studenata kao istraživača) za institucionalnu utemeljenost i sigurnost naučno-istraživačkog rada u funkciji univerzitetske nastave.

U institucionalne nadležnosti Univerziteta, fakulteta i akademija kao njegovih jedinica, s pravom se primarno mjesto daje *naučno-istraživačkom radu*, ali tu opštu formulaciju ne prate *konzistentne formule* koje obezbeđuju njenu realizaciju.

Ova *nekonzistentnost* institucionalizacije naučno-istraživačkog rada predstavlja ozbiljnu prepreku ostvarivanja istinske autonomije univerziteta i njegovog kvalitativnog posredovanja sa društvom.

Postizanje *temeljnih načela* Bolonjske deklaracije: harmonizacije, autonomije i različitosti, konkurentnosti, mobilnosti i uporedivosti, stvaranje institucionalne osnove univerzitetima da oblikuju svoju budućnost i da budu akteri, a ne objekti u spoju društvenih promjena i društvenih aktera, ne može se zasnivati niti ostvarivati bez *izvornosti naučno-istraživačkog rada*. Univerzitet je u tom smislu i definisan kao ustanova koja u obavljanju djelatnosti *objedinjuje obrazovni, naučno-istraživački i umjetnički rad, kao djelove jedinstvenog procesa visokog obrazovanja*.

Kao specifična i posebno značajna djelatnost univerziteta, *naučno-istraživački rad u funkciji univerzitetske nastave* mora imati preciznu *institucionalnu poziciju* (stvaranje neophodnih uslova, opreme, finansiranja, izbora u istraživačka zvanja i njihovo finansiranje pored nastavničkih zvanja i dr.) na svim nivoima normativne regulative.

Za naučno-istraživački rad na univerzitetu i njegovu institucionalizaciju posebno je značajno definisati *istraživački tim* koji čine profesori, saradnici i studenti. To je istraživački tim koji predstavlja *osnovnog aktera* adekvatne realizacije Bolonjske deklaracije u pogledu neraskidive veze naučnog i nastavnog rada na univerzitetu.

Na osnovu prethodne analize očigledno je da naučnoistraživački rad na univerzitetu u funkciji obrazovnog procesa predstavlja poseban tip.

Ovaj tip naučno-istraživačkog rada sadrži *teorijski i eksperimentalni rad, kreativnost, primenljivost, širenje novih znanja i osposobljavanje istraživača* u okviru cjelovitog programa *naučnih disciplina* koje se izučavaju u pojedinim studijskim programima i na svim nivoima naučnog rada sa ciljem unapređenja univerziteta, nauke i društva u cjelini.

Izučavanje nastavnih disciplina kao naučnih disciplina se ne realizuje ni na jednom naučnom institutu, a bez njihovog izučavanja ne može se zamisliti razvoj naučno-istraživačkog rada u naučnim institutima i realizacija pojedinih naučnih projekata. Tako naučno-istraživački rad na univerzitetu u funkciji obrazovnog procesa čini neizostavnu osnovu: osnovnih, primijenjenih i razvojnih istraživanja definisanih u čl. 5 Nacrta zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti.

Prema tome, nema ni jedan valjan argument da se ovaj tip naučno-istraživačkog rada ne definiše u čl. 5 kao *posebna vrsta (tip)* i time dobije institucionalnu osnovu za obezbeđivanje finansijskih i drugih pretpostavki da se uspješno realizuje i razvija.

Konačno treba naglasiti da *autonomije univerziteta* nema bez *istinske autonomije naučno-istraživačkog rada* koja mora biti sankcionisana *institucionalnom pozicijom* na svim nivoima.

Literatura

- Kimlika, V. (2004), *Multikulturalizam*, Podgorica-Zagreb: CID, Jesenski i Turk.
- Habermas, J., Rasingr, J. (2006), *Dijalektika sekularizacije – o umu i religiji*, Beograd: Dosije.
- Gidens, E. (1998), *Posledice modernosti*, Beograd: Filip Višnjić.
- Hajek, F. (1999), *Kontra revolucija nauke*, Podgorica: CID.
- Herbert, M. (1986), *Natur als Kulturaufgabe*, Stuttgart: Deutsche Verlags, Astalt.
- Peru, F. (1986), *Za filozofiju novog razvoja*, Novi Sad: Matica srpska.
- Petrović, G. (1978), *Mišljenje revolucije*, Zagreb: Naprijed.
- Pijaže, Ž. (1979), *Epistemologija nauka o čovjeku*, Beograd: Nolit.
- Rajhenbah, H. (1964), *Rađanje naučne filozofije*, Beograd: Nolit.
- Schwarz, B. (1996), *Mit o raznolikosti: Američki vodeći izvozni kapital*, Beograd: Sociološki pregled br. 1.
- Sekulić, N. (2002), *Postmodernizam i kraj antropologije*, Beograd: Sociologija br. 4
- Sen, A. (2002), *Razvoj kao sloboda*, Beograd: Filip Višnjić.
- Šušnjić, Đ. (1995), *Znati i verovati*, Beograd: Filip Višnjić.
- Volerstin, I. (1997), *Kako otvoriti društvene nauke*, Podgorica: CID.
- Mimica, A., Bogdanović, M. (2007), *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Gurvič, Ž. (1966), *Sociologija*, Zagreb: Naprijed.
- Harding, S. (2005), *Multikulturalnost i nauka*, Podgorica: CID.
- Kolakovski, L. (2009), *Politika*, Beograd: 22 jul.
- Vukićević, S. (1994), *Manihejstvo i nauka*, Beograd: Sociološki pregled, br. 3.
- Vukićević, S. (1993), *Škola između vlasti i slobode*, Beograd: Direktor, 314.
- Vukićević, S. (1994), *Kvalitet mjera univerziteta*, Nikšić: Indeks.
- Vukićević, S. (1995), *Preispitivanje mita o nauci o istoriji*, Podgorica: Istorijski zapisi br. 2.
- Vukićević, S. (2001), *Poredak i sloboda sa stanovišta „normativne činjenice“*, Beograd: Iskustva br 9/10.
- Vukićević, S. (2000), *Usavršavanje nastavnika na relaciji motivisanosti i radnog ponašanja*, Podgorica: Vaspitanje i obrazovanje br. 4.
- Vukićević, S. (1987), *Sociološki aspekt humanizacije i uloga univerziteta*, Titograd: Vaspitanje i obrazovanje, br. 6.
- Vukićević, S. (1986), *Naučna osnova jedinstva obrazovnog sistema u Jugoslaviji*, Beograd-Titograd: Skupština SFRJ, Vaspitanje i obrazovanje, br. 2.
- Vukićević, S. (1985), *Efikasnost studija na Univerzitetu „Veljko Vlahović“*, Titograd: Vaspitanje i obrazovanje, br. 6.
- Vukićević, S. (1984), *Kritički univerzitet – najracionalniji univerzitet*, Titograd: Vaspitanje i obrazovanje, br. 3.
- Vukićević, S. (1984), *Relativna samostalnost univerziteta i društvene promjene*, Beograd: Univerzitet danas br. ¾.
- Vukićević, S. (1967), *Humanizacija rada i humanističke nauke*, Nikšić: Naša riječ.
- Vukićević, S. (2005), *Sociologija: filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd-Nikšić: PLATO, Filozofski fakultet.
- Vukićević, S. (1998), *Mit o nauci i obrazovanju*, Nikšić-Cetinje: Institut za sociologiju i filozofiju Filozofskog fakulteta Nikšić, Obod.
- Vukićević, S. (2003), *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“.
- Univerzitet Crne Gore – Dokumenti (2006), Podgorica: Univerzitet Crne Gore
- Nacrt Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti (2010), Vlada Crne Gore